

סוסייתא (עמ' 111) 5-6. בדבר חיוב המקומות האלה בתחום סוסייתא; מהם התיר רבי את כפר צמח (ע' בית שאן 27) וגם את סוסייתא עצמה (ע' סוסייתא 1). מפני שאלה לא היו נכללות כלל בתחומי הארץ.

עכו מס. 33-34 («עירות אסורות»); השוה גם 32. וע' גם כפר (סאסי) סאמאי (עמ' 95).

קסרי ע' למעלה עמ' 147 מס. 50.

קסריון ע' למעלה עמ' 151 מס. 3.

תוספת ג.

ברייתא של משמרות הכהנים

אחת התעודות החשובות ביותר להכרת מצב ההתישבות בגליל מאחרי החרבן ועד סוף התקופה שספרנו זה עוסק בה, היא הברייתא של משמרות הכהנים, אשר שמשה מקור לכמה פייטנים ארצי-ישראליים בפיוטיהם וקנינותיהם שחוברו לפחות מהמאה הששית ואילך. כי מנהג היה בא"י להזכיר את משמרות הכהנים (אשר שרתו בזמן שבית המקדש היה קיים חליפות שבוע-שבוע בירושלים) גם אחרי החרבן, וכפי עדותם של פיוטים שונים הזכירו אותם לא לבד ביום תשעה באב בקינות, אלא גם מדי שבת בשבתם בפיוטים שנשתלבו בתפלות הרגילות, ובכל שבת ושבת הזכירו לפני אמירת הפיוטים: „איזו היא המשמרת? – כך וכך משמרת... הרחמן ישיב את המשמר(ו)ת למקומה מהרה בימינו אמן”. מנהג זה היה נהוג בא"י כפי עדות תעודה אחת לפחות עד שנת ד' תשצ"ד (1034)¹; אבל בודאי גם אחרי כן לא בטל עד הימים שהיו קהלות א"י קיימות בלי מפריע, כלומר עד ימי הצלבנים.

הודות למנהג זה נשארו שמות המשמרות יחד עם מקומות מושבותיהם בגליל לזכרון ביצירות פיוטיות שונות ובפירושיהן², ואין ספק שהשמות ההם לוקחו מרשימה מקורית עתיקה, שקדמותה עולה עד לעשרות השנים הראשונות אחרי חרבן ביתר (135 אחהס"ה).

כותב חשורות האלה הקדיש כמה מחקרים להחזרתו (לרקונסטרוקציה) של המקור הקדום ההוא ולקביעת המקומות שנזכרו בו³. נוכל לומר, שכמעט כל פרסום חדש מאוצרות הגניזה על הפיוטים ממין זה, מפיץ אור חדש על פרטי הרשימה ההיא, ובפרט נעשה אפשרי לקבוע כעת את צורתה העיקרית של הברייתא של משמרות הכהנים על ידי פיוטיו הקצרים של פייטן אחד (שהוא, כפי הנראה ר' פנחס הכהן ראש הישיבה, אחד מבעלי המסורה), שנתפרסמו רק זה עתה בידי ד"ר מנחם זולאי בידיעות המכון לחקר השירה העברית בירושלים כרך ה' תרצ"ט, מעמוד קכ"א-קמ"ו.

בתוך הערכים השונים של „ספר הישוב” הזכרנו כבר בקיצור עפ"י המקורות שהיו ידועים מקודם את תוכן הרשימה ההיא, אבל – כאמור – הפרסומים החדשים מוסיפים על ידיעותינו הקודמות, וגם אפשר כעת לקבוע ביתר דיוק אחדים משמות המקומות, ואף יש להוסיף שם אחד חדש („יבנית-יוונית”) על רשימתם, או פרטים אחדים על הידועים מכבר (אכל ערב; אריח וכפרניה); לכן מוצאים אנו לנכון, להעמיד פה את הרשימה בשלמותה ולדבר אח"כ על שמות המקומות בצורת ערכים מיוחדים בסדר אלפביתי עם מראה מקומות על גוף ספרנו, או עם בירור עניניהם⁴.

1 ע' זולאי, „לתולדות הפיוט בארץ ישראל”; ידיעות המכון לחקר השירה העברית כרך ה', עמ' קי"א.

2 ע' 102-108 Klein, Beiträge zur Geogr. und Gesch. Galilaeas (1909); גינצבורג, גזי

שכטער א' פרק ל.

3 ע' את רשימתם אצל זולאי, שם עמ' קי"ג הערה 1.

4 רשימה זו סודרה בעיקר עפ"י „משמרות דר' פנחס” שנתפרסם ע"י מ. זולאי, כנ"ל עמ' קל"ח קמ"ו ושם נמצאים

הפיוטים מא' עד כ"א והשאר חסר. בראש הפיוטים כתובה לרוב המלה „משמר” ורק אצל אחדים חסרה ונתוספה פה אצלם בן []. בסוף כל פיוט כתוב שוב השם והכנוי בקצור אח"כ „משמרת הראשונה”, „משמרת השניה” וכו'. עד „משמרת העשרים” (כי סופו של חבית חכ"א חסר).

(א) משמר יהויריב מסרביי מירון. (ב) משמר ידעיה עמוק ציפורים. (ג) משמר חרים מפשטה. (ד) משמר עייתלו. (ה) [משמר] מלכיה⁵ בית לחם. (ו) משמר מימין יודפת. (ז) משמר הקוץ עיילבו. (ח) משמר אביה עידו⁶ כפר עוזיאל. (ט) משמר ישוע נשרף⁷ ארבל. (י) משמר שכניה חבורת⁸ כבול. (יא) משמר אלישיב כהן קנה⁹. (יב) משמר יקים פשחור צפת¹⁰. (יג) משמר חופה בית מעון. (יד) [משמר] ישבאב חוצפית שוחים¹¹. (טו) משמר בלגה מערייה¹². (טז) משמר אימר יבנית¹³. (יז) משמר חזיר ממליח. (יח) משמר הפצץ נצרת. (יט) משמר פתחיה אכלה¹⁴ ערב. (כ) משמר יחזקאל מגדל נוניה. (כא) משמר יכין כפר יוחנה¹⁵. (כב) משמר גמול בית חוביה. (כג) משמר דליה גנתון צלמין. (כד) משמר מעזיה^א חמת; ^באריח וכפרניה¹⁶.

אכלה ערב

אין ספק בעיני שאכל (אכלה) פרברה של

ערב היתה. בדומה לזו מוצאים אנו שהכהנים התישבו בפרברה של טבריה: בחמת (ע' בעמ' הבא); ולא לבד בעיר אריח ישוב, אלא גם בכפרניה (ע' להלן); וכן לא בעיר שוחים היה מושבם, אלא בחוצפת (=כפר חוצפת) שעל-יד שוחים התישבו (ע' להלן). בודאי סבה מיוחדת היתה לדבר זה: הכהנים ששמרו על עניני טומאה וטהרה, תרומות ומעשרות ורצו לאכול אף את חוליהם בטהרה¹⁸, לא יכלו להתישב בכל מקום בין תושבים שלא היו נזהרים בדינים אלה, וגם לא בערים אשר שם היתה סכנה להטמא בקברים, כמו למשל בטבריה¹⁹, לכן

כבר הבאנו למעלה עמ' 123 ערך ערב מס' 5 את דברי הברייתא בצורה הנכונה וכפי שהוקבעה על ידי זולאי: „פתחיה—אכלה ערב”¹⁷. אין לשנות את המלה „אכלה” ל„אָבְלָה” ערב, אשר נמצאה פעם אחת בפסחים ע"ב, ב, והובאה למעלה עמ' 1 בערכה; אלא להיפך שם יש לתקנה, כי מהערות רבינוביץ בדקדוקי סופרים, לפסחים (שם סי' ע') יש לראות שבדפוס ויניציא ש"ח ולובלין שכ"א היה כתוב גם בפסחים מאכל ערב ושמהרש"ל הגיה מ„אבל” במקום מ„אכל” ערב. אם כן ברור, שהשם העיקרי הוא „אכל” או בצורה ארמית „אכלה”.

5 פה נמצא בסוף הפיוט גם „מלכיה” גם „ישובב לה” אבל אינו נראה שזה כנוי, אלא אולי נוסח אחר בפיוט (?).

6 שם זה לא נמצא בשאר המקורות, אבל בודאי נכון ומקורי הוא ופירושו, שבכפר עוזיאל ישבו כהנים גם מאביה גם

מעידו; הוא עידו הנזכר בנחמיה יב, ד ברשימת הכהנים אשר עלו עם זרובבל וכו'.

7 אף שבפיוטים כתוב נשרף, הנכון: „נשרף” כפי הפירוש (מס' IX) 105, Beiträge; מאמרים שונים, עמ' 19; צ"ש;

8 כצ"ל (ולא „חבורה” כמו בפיוט); ע' בפירוש ההוא שם מס. X.

9 כן בסוף הפיוט וכן בפירוש הנ"ל עמ' 106 (XI).

10 בפירוש הנ"ל (XII): „כהן צפת”.

11 כך בראש הפיוט ובסופו: שוחין, והוא הוא.

12 כך בסוף הפיוט; בראשו: מערייה.

13 כך בראש הפיוט; בסופו יונית.

14 כן גם בפיוט (בסופו: אכ' ער') גם בפירוש הנ"ל (XIX).

15 מכאן עד הסוף חסר בפיוט, אבל יש להשלים עפ"י הפירוש הנ"ל. מחבר הפירוש השתמש כפי כל הסימנים לא לבד

בפיוט הקלירי שהוא מפרשו, אלא גם בפיוטו של ר' פנחס או לפחות ברשימה ששמשה יסוד לר' פנחס. דבר זה אפשר לראותו

(א) מהזכרת המלה „משמר” או „משמרת” כמעט אצל כל נקודה ונקודה. המלה היא חסירה רק ב-12, ששם נמצא במקומה „כחן

(צפת”); (ב) ממלים שאינן בפיוט הקלירי וישנן בפיוטו של ר' פנחס: „נשרף” (XI), „חבורת כבול” (X), „כהן קנא” (=קנח) (XI).

„אכלה ערב” (XIX). אבל במספר VIII חסר השם „עידו” שבפיוטו של ר' פנחס. מ"מ נראה, שהמקור היה משותף.

16 לנקודה (כד) יכולתי להשתמש בפיוט אחד שנכלל בכ"י TS 8K192 (הצלום נמצא באוסף המכון לחקר השירה העברית

בירושלים), ולמר ד"ר זולאי תודתי על זה.

17 ידיעות ה' קי"ח בהערה לשורה מ"ו; ע' גם קמ"ה—ו; ושם גם בקצור „אכ' ער' (=אכלה ערב); גם אצל

הקלירי מאכלה ערב וע' בפירוש הקלירי XIX: 107, Beitrage.

18 השוה גם את הבטוי „חבורת כבול” (ע' להלן) המציד על הטיב המיוחד של התישבות הכהנים בעיר ההיא.

19 ע' למעלה עמ' 58: טבריא 90... אמר: נדכי טבריא (=נטתר את ט.). את סבת הטיהור הזה אנו יודעים

משבת ל"ג סוף ע"ב; ל"ד ע"א: „איכא מילתא דבעי לתקוני” — אמר ליה: איכא דוכתא דאית ביה ספק טומאה

ואית להו צערא לכהנים לאקופי (=יש מה מקום, שיש בו ספק טומאה ויש להם צער לכהנים להקיפו); או כפי